
Н. М. ОНИЩЕНКО

Наталія Миколаївна Оніщенко, доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, заслужений юрист України, член-кореспондент НАПрН України

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ, ПРИРОДУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ (ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Термінологія та поняття, пов'язані із соціальними мережами, кіберпростором, віртуальною реальністю, посідають чільне місце не тільки у нашому житті, а й поступово досліджуються, аналізуються та закріплюються в науковій доктрині. Не є винятком у цьому контексті й така категорія, як «інформаційний простір». Втім, на наш погляд, інформаційний простір у загальноприйнятому вжитку – це категорія «збірна», що об'єднує досить різні складові, або різні, більш конкретизовані «простори». Не варто доводити, що в інформаційному просторі об'єднані культурні і політичні, економічні і правові чинники тощо.

У даній публікації предметом дослідження обрано інформаційний правовий простір.

Поняття інформаційного правового простору є категорією змінною. Воно може бути більшим чи меншим за обсягом залежно від суспільних потреб, необхідності або відсутності правової регламентації тих чи інших суспільних відносин, відрізнятися ступенем досконалості, коефіцієнтом використання або, навпаки, ігноруванням нормативно-правових регуляторів у суспільстві.

На наш погляд, інформаційний правовий простір об'єднує всі методи й шляхи, а головне, форми, в яких міститься правова інформація.

Безумовно, до нього належать не тільки соціальні мережі. Це правова складова діяльності ЗМІ, телепрограми та програми радіоканалів, витвори кінематографічного гатунку, театральні п'єси, профільні монографії та художні твори тощо. Тобто, будь-яке комунікативне начало, що містить певну інформацію на правову тематику. Причому інформаційний правовий простір складається з національного та міжнародного рівнів. Не заглиблюючись у проблемні питання протидії правопорушенням в інформаційній сфері¹, хочемо лише констатувати, що від якості, розвиненості, досконалості інформаційного правового простору багато в чому сьогодні залежить відповідне сприйняття або несприйняття категорії «право» як явища соціальної дійсності.

В умовах сьогодення особливо важливого значення набуває дієвість права: відчуття захищеності кожним, гарантованості прав та законних інтересів, протистояння сваволі в процесі упорядкування суспільних відносин, безсумнівної дії механізмів щодо впровадження правового порядку в усіх сферах суспільного життя, гарантування та забезпечення системи безпеки, яка пов'язана із соціальною діяльністю, особливо тією, що несе потенційну загрозу життєво важливим інтересам особи суспільства й держави. Це далеко не повний перелік наших очікувань від сучасного права. Багато в чому успіхи демократичних перетворень залежать від того, наскільки право в суспільстві підтримується і поважається різними соціумами та кожним індивідом зокрема.

Право постійно апелює до людини як істоти соціокультурної, як до істоти, що усвідомлює себе частиною суспільного цілого, готова підкорятися вимогам суспільної волі соціуму, приймати загальноприйнятні й найбільш бажані моделі поведінки, стверджувати духовні смисли.

Тривалий час у правознавчій літературі призначення права окреслювалось його здатністю регулювати суспільні відносини, бути волею державної влади. Але ж насправді для права метою є не держава, не суспільство, не справедливі закони, не соціальний порядок. Його сенс – життя індивіда. Людина здатна до органічного і духовно-піднесеного самоздійснення, розкриття всіх своїх потенційних творчих мож-

ливостей. Проте для того, щоб досягнути цієї мети, право має бути динамічним, дієздатним, постійно наближатися до конкретного живого індивіда, щоб долати відчуженість людини від права, яка ще так поширена в сучасному суспільстві. Тільки право здатне протистояти катастрофі, що може загрожувати людству в умовах анархії, сваволі, сваволі влади, тероризму. Механістичний підхід до проблем «людина – право» знайшов прояв у тому, що позитивне право байдуже до людини як такої, воно знає суб'єкта права, тобто носія суб'єктивних прав і обов'язків.

Серед багатьох ракурсів наукових досліджень у сфері «людина – право» проблематиці сприйняття права, на жаль, не приділялася належна увага на жодному з етапів розвитку нашого суспільства. Безумовно, аналізувалися науково необхідні характеристики права, такі як його сутність і природа, призначення і дієвість, ефективність правових норм і місце права в національних правових системах, врешті-решт, досліджувалися категорія цінності та значення «авторитету» або престижу права. Проте, на жаль, вчені-правознавці не замислювалися в рамках теоретичних, монографічних, пошукових праць, наскільки та чи інша норма може й стане сприйнятою кожним індивідом, особою, громадянином, чи будуть повага до права, його дотримання та підтримка бажаними для кожного, а не насильницьким примусовим процесом або, ще гірше, – ставлення до правових норм характеризуватиметься як презирливе, байдуже, що провакують нерідко інтернет-мережі або претензійні публікації в ЗМІ.

Пояснення «недієвості», часткової або повної, законодавчих норм слід шукати, на наш погляд, і в емоційно-вольовій сфері розвитку та життєдіяльності індивідуума. Йдеться насамперед про категорію «сприйняття права». Спочатку звернемося до наукового терміна «сприйняття», розглянемо його зміст, сутність та тлумачення. Так, «сприйняття» визначалося як складний психологічний акт, засобами якого ми пізнаємо і засвоюємо те, що нам дано у почуттях, запроваджуємо в наш загальний досвід, за допомогою цього останнього акту ми об'єктивуємо наші відчуття, тобто розміщуємо їх у просторі поза нашою свідомістю і приймаємо їх як істинні й відповідні дійсності². Наступна дефініція «сприйняття» наведена у відомому словнику С. Ожегова. Він визначає цей термін як безпосереднє відображення дійсності у свідомості, здатність сприймати, розрізняти і засвоювати явища зовнішнього світу³.

У тлумачному словнику В. Даля «сприймати» означає щось отримувати, приймати, одержувати, засвоювати для себе⁴. У більш ранньому виданні цього словника «сприйняття» навіть розглядається як засвоєння чогось корисного, наприклад, освіти для народу⁵.

У філософських виданнях «сприйняття» трактується як певні перетворення в суб'єкті різноманіття подразнень у чуттєвій сфері⁶. Також «сприйняття» (сприймання) характеризується як чуттєве осягнення предметів та явищ дійсності в сукупності притаманних їм властивостей та особливостей при безпосередній їх дії на органи чуття. Сприйняття як процес формування образу предмета і як результат цього процесу – сам образ. Найбільш вагомими властивостями сприйняття є предметність, цілісність, константність, категоріальність. У сприйнятті завжди знаходять свій різноплановий вияв інтереси, пристрасті й уподобання, установки конкретного індивіда, його особистий життєвий досвід і буттєві проекти⁷.

Проте особливо вдалою характеристикою цього терміна, на наш погляд, слід вважати наступну: сприймати – зрозумівши щось, запам'ятовувати, засвоювати, охоплювати розумом; збагнувши суть чогось, визнати щось; виявити своє ставлення до чогось, так чи інакше реагувати на щось, що повною мірою можна віднести і до правової дійсності⁸. М. Бердяєв зазначав: «В пізнанні людина перебуває у певній точці світу, з якої вона оглядає його. Віра дає їй можливість брати світ як ціле, відкриваючись йому у всій повноті»⁹. В українській суспільствознавчій науці «сприйняття» визначається як процес відображення у своїй свідомості предметів і явищ об'єктивного світу; сприймати – ставитися до чого-небудь, реагувати на щось певним чином; осягти розумом сенс чого-небудь, осмислювати щось¹⁰.

Отже, розглянувши ряд різних визначень категорії «сприйняття» можемо констатувати, що цей психологічно-вольовий акт завжди завершує комунікативний процес, пов'язаний з наданням певного інформативного змісту. Саме цей інформативний зміст, інколи дуже далекий від «ідеалу», визначає нашу оцінку того чи іншого суспільно-правового явища.

Дана стаття, безумовно, не має на меті дати вичерпний аналіз сутнісної проблеми сприйняття права як явища соціальної дійсності, проте ми намагаємося провести дослідження, принаймні, в двох площинах: 1) яким повинно бути «право цивілізованих народів»¹¹, щоб сприйматися пересічним громадянином, бути його «фортецею», надією щодо самореалізації, засобом проти агресії держави; 2) яким повинен бути загальнокультурний, соціальний, суто правовий рівень пересічного громадянина, щоб він був здатний, готовий до виокремлення серед інших відповідних, адекватних у правовому, демократичному розвитку інформаційних, комунікативних засобів та форм щодо пізнання та засвоєння правової інформації.

Загальновідомо, що право не існує поза людьми, поза середовищем їх життєдіяльності. Воно апелює систематично саме до людини. Людина повинна бути епіцентром наукових, в тому числі правових досліджень.

Зрозуміло, що досліджуючи взаємозв'язок людини і права, не можна ігнорувати аналіз сутності самої людини, складної й багатогранної, в практичному і науковому сенсах¹². Завдання дослідників полягає в необхідності пояснити право як антропологічне явище, вивести з характеристик людини його характеристики, враховуючи, що людину можна й треба розглядати як «продукт шлюбу» природи та науки.

Право, як і інші феномени людського світу, є, в свою чергу, продуктом людської творчості, втілює в собі саме ті характеристики, які бажані для окремого індивіда, групи, соціуму на певному етапі державно-правового розвитку. М. Бердяєв зазначав, що право повинно бути не тільки відображенням «формалізму закону», а й втіленням «свободи духа»¹³. Про це сьогодні пишуть представники гуманітарної науки – як зарубіжні, так і українські¹⁴. Проблема взаємозв'язку людини і права має довготривалу історію. Уже стародавні мислителі розуміли: для пізнання того, що створила людина, необхідно пізнати спочатку саму людину. Наприклад, Геракліт був переконаний у тому, що пізнати таємниці природи, не пізнавши таємниць людського буття, неможливо. Сократ з Платогом оголосили людину мірою всіх речей. Сократ, великий антрополог античності, не залишив нам визначення поняття людини, оскільки вважав, що людина є особливою істотою, досліджуючи яку не можна використовувати ті ж емпіричні засоби, які використовують, наприклад досліджуючи природу. Він схилився до думки, що розумність становить сутнісний зміст людини, адже вже тоді мислитель помітив, що людина є істотою, яка шукає пояснення свого існування і в кожний момент випробовує себе і умови свого життя. Арістотель вбачав людину політичною істотою. Загалом же заслуга античних мислителів у трактуванні людини полягає у визнанні її автономності та самодостатності.

У середні віки людину вважали істотою, що створена за образом і на зразок Бога, істотою насамперед духовною, пронизаною вірою, та водночас істотою гріховною, тобто слабкою і не самодостатньою. За словами М. Бердяєва, «замкнене небо середньовічного» і світу античного розімкнулося і відкрилося безкінечністю світів, в яких загубилася людина¹⁵.

Доба Відродження формує нове уявлення про людину. Вона постає розумною, вольовою, творчою, з багатьма індивідуальними чеснотами, що надає їй можливість стати творцем власного щастя. Цей світогляд створює картину світу із двома центрами: один – Бог, другий – Людина.

Доба Нового часу підходить до вивчення людини, як і до природи, – із застосуванням емпіричних методів. І уявляє людину відповідно: це природна істота, наділена розумом. Пройде немало часу, доки І. Кант, а потім Л. Фейєрбах частково зруйнують таке механістично-штучне уявлення про людину. І. Кант подивиться на людину як на істоту розумну й напише: «Людина як і загалом усяка розумна істота, існує як мета сама по собі, а не лише як засіб для будь-якого застосування з боку тієї чи іншої волі»¹⁶. Мислитель вважав, що лише людина є абсолютною цінністю, все інше довкола неї – цінності відносні, які набувають сенсу лише залежно від інтересів та потреб людини.

XIX–XX ст.ст. привносять до розуміння людини нові риси та характеристики. Ф. Ніцше, наприклад, мислить її вольовою істотою, «білобрисом бестією», яка прагне до влади. Слідом за ним З. Фрейд сутнісним змістом людини оголосить біопсихічне несвідоме, «лібідо», що вирішальним чином впливає на індивіда¹⁷.

Він наголошував на тому, що йдеться про цілий ряд обмежень, яких зазнають первісні народи: забороною то одне, то друге невідомо чому, а їм не приходить думка над цим замислюватися. Вони підкорюються цьому і переконані, що порушення потягне жорстоке покарання¹⁸.

Марксизм акцентує увагу на соціальній природі людини, в екзистенціальній філософії людина постає як безперервний процес духовного, в ній процеси існування випереджають сутність. Екзистенціалісти вважають, що їхня теорія відрізняється від інших тим, що не робить із людини предмета. Найважливіше, сутнісне в людині – це її внутрішнє, суб'єктивне, духовно-психологічне. В інтерсуб'єктивності людина вирішує, ким вона є, що являють собою інші. Екзистенціалізм повністю перекладає на людину проблему її людської сутності і сенс буття: яким ти себе створиш – таким ти і будеш.

Персоналістична філософія оголошує особистість цінністю, що здатна містити в собі універсальне і тому є співвідсною Богові, природі, суспільству. Людина – це духовна субстанція, духовна енергія, яка сублімується в творчості, це – «царство Духа». Заслугою персоналістичної філософії, на відміну від механістично-натуралістичного розуміння людини мислителями Нового часу або технократично-механістичного розуміння її як «продуктивної сили» марксизмом, є те, що в цій концепції проголошується причетність людини до космічного, абсолютного, божественного, вічного¹⁹.

Сьогодні людина постає як носій, споживач, користувач, суб'єкт та об'єкт інформаційного простору та інформаційних відносин.

Переважаюча більшість антропологів погодилися з тим, що людину слід досліджувати як істоту, що належить одночасно декільком світам: божественному, надприродному, космічно-природному, соціальному, культурному, правовому, а тепер – ще й інформаційному. Справді, людина є тим фокусом, який відображає основні параметри цих вимірів. Проте розвиток інформаційного правового простору сьогодні неможливий без відповідного рівня правової культури.

Дослідники проблем правової культури звертали увагу на її зв'язок із загальною культурою, з соціально-правовим досвідом, правовою поведінкою суб'єктів правової системи. Поширення сфери правової культури на правову поведінку пов'язує культуру з діяльністю, що дає змогу поставити питання про культуру всіх різновидів правової діяльності, оскільки останні передбачають певні стійкі моделі (культура судового процесу, культура управлінської діяльності, культура парламентської діяльності, комунікативної діяльності тощо).

Різноманітність підходів до визначення правової культури відтворює багатогранність даного поняття. Правова культура – це система політичних, правових, ідеологічних, соціально-психологічних цінностей, політично-правових інститутів, способів правової діяльності.

Це є досягнутий суспільством рівень правового регулювання соціальних відносин, правової захищеності особи, забезпечення правопорядку. Правова культура характеризується ступенем розвитку і юридичної захищеності прав та свобод особи, досконалості нормативного регулювання суспільного життя, рівнем правосвідомості суспільства, станом правопорядку і способами його підтримання²⁰.

Типові риси демократичної правової культури – демократизм, гуманізм, зв'язок з різними галузями соціального життя, оптимальне поєднання колективних і особистих інтересів, справедливість, свобода, рівність. Їй не властива соціальна кастовість, снобізм, елітарний авангардизм. Водночас, рівень розвитку правової культури, ступінь її реформованості в свідомості та вплив на поведінку людей, безумовно, залежать і від діяльності інформаційних правових інститутів. Так, їх «примітивна» за змістом система створює основу для делігативної влади, правового нігілізму, нівелює почуття відповідальності, породжує формальне ставлення до справи, безвідповідальність.

Формування правової культури невіддільне від розвитку інших видів культур – політичної, моральної, естетичної тощо. Їх об'єднує спільність завдання – створення морально-правового клімату в суспільстві, який гарантував би особі реальну свободу поведінки в поєднанні з відповідальністю перед суспільством, забезпечував би її права, соціальну захищеність, повагу й гідність і, таким чином, поставив би людину в центр економічних, політичних, соціальних, культурних та інформаційних процесів.

Осмилюючи проблеми сутності права і його необхідності в суспільстві, слід виходити із життєвих потреб і велінь. Правове опосередкування взаємовідносин людей здебільшого знаходить прояв з розвитком цивілізації. В історичному плані правовий розвиток прямує від сваволі й несправедливості до правової регламентованості, юридичної захищеності свобод, тобто до правової держави. Головним завданням права є здатність забезпечити справедливі взаємовідносини між людьми, що живуть у державно-організованому суспільстві і прагнуть до усвідомленого справедливого правопорядку.

Хотілося б продемонструвати вище призначення «права» в розгляді «унікальних» правових функцій у сучасному суспільстві. Це:

по-перше, право здатне і покликане бути носієм і гарантом свободи людини в оптимальних розумних формах і проявах;

по-друге, призначення права, визначивши умови і межі свободи людини, подолати зло, нещастя та катаклізми сучасності;

по-третє, право видається здатним і, це унікальна комунікативна якість, переводити «свободу взагалі» в ділову активність, в творчість.

Причому право не тільки співвідноситься з інтересами, цінностями – підставами суспільної оцінки права, але і сприймає їх, забезпечуючи тим самим своє власне сприйняття. Іншими словами, правові (правопізнавальні) конструкції за своїм змістом багато в чому повинні збігатися зі змістовним виразом інших соціальних орієнтирів і регуляторів²¹. Саме включення права в систему соціальних регуляторів, відповідна нормотактика на певному етапі розвитку забезпечує підвищення його власної суспільної значущості, цінності та ефективності як однієї з форм виразу й самостійного універсального засобу задоволення потреб та інтересів індивідів і соціальних структур.

Втім, слід розуміти і усвідомлювати, що, на жаль, уявлення, оцінки, відчуття й стійкі стереотипи поведінки сьогодні визначені не тільки і не стільки власними правовими надбаннями та цінностями, скільки наданими зовні – внаслідок дії одного або сукупності перерахованих інформаційних джерел. Причому деякі з них є правобезграмотними, а інколи і принципово шкідливими. Серед таких, наприклад, можна назвати ток-шоу «Вагітна в 16». Деякі програми нагадують бездарну пародію на створення толерантних і компромісних взаємовідносин у суспільстві (шоу «Шустер лайф» та ін.).

Правові рубрики окремих, навіть центральних видань мають бути набагато кращими. Не вдаючись до аналізу явища правового нігілізму, хочемо лише зауважити, що його новою рисою є інформаційні антиправові стереотипи. Більше того, пропонуємо зупинитися у цьому зв'язку ще на одному ракурсі, пов'язаному з інформаційно-правовим простором – формуванням та розвитком інформаційного правового середовища (наслідком функціонування відповідного інформаційного правового простору).

Інформаційне правове середовище може і повинно розглядатися як певний наслідок, результат функціонування відповідного інформаційного правового простору.

Звернення до інформаційного правового середовища дає можливість вивчити правове життя в усьому різноманітті його проявів і протиріч, і на основі цього обґрунтувати перспективи розвитку правотворчості й правореалізації, всієї правової системи в контексті спрямованості на забезпечення режиму найбільшого сприяння життєдіяльності особи. З цієї точки зору інформаційне правове середовище є тим фактором, який вирішальною мірою визначає: специфіку нормативно-правового впливу у регулюванні поведінки людей, вибір керуючим суб'єктом найбільш оптимальних методів правового регулювання, встановлення меж та сфер правової регуляції. Суттєва роль та значення правового середовища і для вдосконалення механізму правореалізації, виявлення факторів як стимулюючих, так і перешкоджаючих здійс-

нення соціальними суб'єктами юридичних прав і обов'язків. Є очевидною значущість соціально-правового середовища для створення в суспільстві атмосфери дійсної законності, формування у населення, посадових осіб поважного ставлення до закону.

Інформаційне правове середовище охоплює систему юридичних зв'язків і відносин, правових комуникативних установ, правових реалій, обумовлених дією права, що визначає характер, спрямованість та інтенсивність правової активності.

Інформаційне правове середовище є системним утворенням, центральною ланкою якої є людина. Її соціально-правова активність спрямована на сприйняття, здійснення й відтворення правових настанов. Система суспільних зв'язків і відносин, що відображає взаємодію людей у сфері суспільного життя, окресленого правом, є головне, необхідне і суттєве у розумінні інформаційного правового середовища. В цьому значенні інформаційне правове середовище є плинний у просторі й часі процес руху правових зв'язків і відносин.

Отже, в зазначеному контексті інформаційне правове середовище – це сукупність форм, змісту, уявлень, оцінок тощо діючого права у просторовому, часовому вимірах, соціальному русі, відповідно до дії інформаційного правового простору певного суспільства.

Таким чином, інформаційний правовий простір та інформаційне правове середовище співвідносяться як надана можливість засвоєння тієї чи іншої правової інформації (інформаційний правовий простір) і можливість реалізована, здійснена в певних координатах часу й простору, окремим індивідом, певними соціумами, суспільством в цілому (інформаційне правове середовище).

Можемо констатувати, що недоброякісний інформаційний простір буде сприяти формуванню відповідного інформаційного середовища, що приречене на розповсюдження явищ правового нігілізму, правового інфантилізму, правової демагогії. Тільки глобальна, кропітка просвітницька робота, підвищення загальнокультурного рівня та рівня правової культури загартування правових емоцій, вироблення стійких стереотипів правомірної поведінки – це далеко не повний перелік кроків щодо удосконалення інформаційного правового середовища та необхідної санації інформаційного правового простору.

¹ Оніщенко Н. М. Проблеми протидії правопорушенням в інформаційній сфері: реалії та перспективи / Н. М. Оніщенко, С. О. Сунегін // Віче. – 2012. – № 11. – С. 33–36.

² Иллюстрированный энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Эфрона. Современная версия. – М.: Эксмо, 2006. – С. 220.

³ Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов / [под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой]. – [20-е изд., стереотип.]. – М.: Рус. яз., 1989. – С. 95.

⁴ Иллюстрированный толковый словарь русского языка: современная версия / В. И. Даль. – М.: Эксмо, 2007. – С. 146.

⁵ Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. / В. И. Даль. – М.: Изд-во «Русский язык», 1981. – Т. 1: А-З. – С. 250.

⁶ Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА – М, 1997. – С. 77.

⁷ Філософський енциклопедичний словник / [В. І. Шинкарук (голова редколегії)]. – К.: Абрис, 2002. – С. 607.

⁸ Куньч З. Й. Універсальний словник української мови / З. Й. Куньч. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – С. 715.

⁹ Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества / Н. А. Бердяев. – М.: Правда, 1989. – С. 17.

¹⁰ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / [уклад. і голова ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 1377.

¹¹ Алексеев С. С. Линия права: [монография] / С. С. Алексеев. – М.: Статут, 2006. – С. 271.

¹² Оніщенко Н. М. Проблема ефективності законодавства та сучасний розвиток / Н. М. Оніщенко // Віче. – 2007. – № 12. – С. 3–7.

¹³ Метаморфози свободи. Спадщина Бердяєва в сучасному дискурсі. – К.: ПАРАПАН, 2003. – С. 308.

¹⁴ Брюггер В. Образ людини у концепції прав людини / В. Брюггер // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. I. – С. 136–146; Kaufmann A. Betrage zur juristische hermeneutic / A. Kaufmann. – Koln-Berlin-Bonn-Munchen, 1984; Малинина И. П. Философия правотворчества / И. П. Малинина. – Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 1996. – 148 с; Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: [монография] / С. И. Максимов. – Х.: Право, 2002. – 327 с.

¹⁵ Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества / Н. А. Бердяев. – М.: Правда, 1989. – С. 309.

¹⁶ Кант И. Основы метафизики нравственности / И. Кант. – СПб.: Наука, 1995. – 529 с.

¹⁷ Фрейд З. Я и оно / З. Фрейд. – М.: МЕТТЭМ, 1990. – 54 с.

¹⁸ Бочаров В. В. Власть, традиции, управление / В. В. Бочаров. – М.: Наука, 1992. – С. 40.

¹⁹ Бердяев Н. А. Царство Духа и царство Кесаря. Судьба России / Н. А. Бердяев. – М.: Республика, 1995. – С. 286.

²⁰ Жалинский А. Е. Социально-правовое мышление / А. Е. Жалинский. – М.: Наука, 1989. – С. 190.

²¹ Оніщенко Н. М. Правова система та інші правопізнавальні конструкції: співвідношення та взаємообумовленість / Н. М. Оніщенко // Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження): [монографія] / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. – К.: Вид-во «Фенікс», 2007. – С. 240–255.

Резюме

Дана публікація присвячена дослідженню формування та розвитку інформаційного правового простору, його трансформаційних змін, критеріям, що визначають ступінь його досконалості або, навпаки, шкідливого впливу на умови та результат

сприйняття права в суспільстві. Новелою сучасних правових досліджень є аналіз та розгляд природи й сутності категорії «інформаційне правове середовище». Окремим вектором дослідження є співвідношення категорій інформаційного правового простору та інформаційного правового середовища.

Ключові слова: інформаційний правовий простір, кіберпростір, віртуальна реальність, сприйняття права, інформаційне правове середовище, співвідношення інформаційного правового простору та інформаційного правового середовища.

Резюме

Данная публикация посвящена исследованию формирования и развития информационного правового пространства, его трансформационных изменений, критериям, определяющим степень совершенства или, наоборот, вредное влияние на условия и результат восприятия права в обществе. Новеллой современных правовых исследований является анализ и рассмотрение природы и сущности категории «информационная правовая среда». Отдельным вектором исследования является соотношение категорий информационного правового пространства и информационной правовой среды.

Ключевые слова: информационное правовое пространство, киберпространство, виртуальная реальность, восприятие права, информационная правовая среда, соотношение информационного правового пространства и информационной правовой среды.

Summary

This publication is dedicated to the study of the formation and development of legal information space, its transformational change, the criteria that determine the degree of perfection, or, conversely, adverse impact on the environment and the result of the perception of law in society. Novelty of modern legal research is the analysis and consideration of the nature and essence of the category of “legal information environment”. A separate study is the correlation vector of categories of information and legal space of the information of the legal environment.

Key words: legal information space, cyberspace, virtual reality, the perception of law, legal news Wednesday, the ratio of legal information space and information of the legal environment.